

Demokratins genombrott

PA VÅREN 1906 framlade ministären Staaff proposition om allmän rösträtt för män vid val till andra kammaren. Förslaget vann andra kammarens bifall, men avslogs med överväldigande majoritet av första kammaren, som vid denna tid var de förmögna speciella representation. I debatten framställde statsministern den ryktbara frågan: "Skall konungamakt med folkakt eller konungamakt med herremakt råda i Sveriges rike?" Från denna sats har utgivaren, docent Gunnar Gerdner, tagit titeln till professor Axel Brusewitz postuma arbete om den parlamentariska demokratins genombrott i Sverige. Boken, till stor del bestående av tidigare i Scandia och Dagens Nyheter publicerade uppsatser, är i första rummet en skildring av regeringsbildningar och regeringskriser 1906—1917. Steg för steg besegras motståndet mot parlamentarism och demokrati; hur detta sker får man här klarhet om inifrån genom att följa de främsta aktörernas handlingar, intriger och reflexioner.

Detta är en sakligt märklig och i komposition, analys och stil mästertlig bok. Brusewitz har haft tillgång till brev och anteckningar av ett stort antal ledande politiker, såsom Nils Edén, Arvid Lindman, Petersson i Påboda, Ernst Trygger och Johan Widén, för att nämna blott några få exempel. Undersökningen bygger alltså på ett källmaterial av för denna tid — och även i jämförelse med de flesta skeden i vår historia — enastående rikedom. Det finns över huvud mycket få arbeten i vilka man får följa spelet på scenen och bakom kulisserna under en politisk krisperiod så i detalj. Och denna utomordentligt initierade redogörelse får glans genom författarens temperament, hans till fulländning drivna skicklighet och precision, hans elegans, så naturlig och obesvärard att man njuter av den utan att tänka på den. Även om man läst det mesta i boken både en och två gånger, är det med verklig spänning man än en gång följer den-

AXEL BRUSEWITZ:
Kungamakt, herremakt, folk-
makt.

Tidens förlag, pris 12 kr.

na klara intelligens, denna självständiga personlighet i arbete.

Karl Staaffs citerade uttalande i 1906 års riksdagsdebatt var strängt taget inte fullt exakt, av taktiska skäl inte helt ärligt. Ty vad det gällde, och måste gälla, var att ersätta en blandning av kungamakt, herremakt och folkakt med en genomförd folkstyrelse. Den striden fördes på två fronter, å ena sidan mot den personliga kungamakten — försvagad men ännu av stor betydelse —, å andra sidan mot herremakten, dvs. mot den konservatism som genom den begränsade rösträtten vid andrakammarval och den graderade skalan vid kommunalvalen fick en privilegierad politisk position. Till det mest väsentliga i Brusewitz arbete hör påvisandet — in i detalj och med omfattande dokumentering — att dessa båda fronter tenderade att smälta samman till en enda. De båda av demokratiseringskravet hotade maktfaktorerna sökte — vilket inte bör förvåna oss — stöd hos varandra; monarken identifierade sig med högern. Parollen om en kungamakt "över partierna".

högerns fältrop under många år, kunde blott för de okunniga och oreflekterade dölja det faktum att kungen var högerman och systematiskt gick högerns ärenden. "Es leb' der König absolut, bloss Er unser Wille tut", den satsen var så gott som ordagrant tillämplig på den svenska konservatismens rojalism.

Under hela det behandlade skedet framträder denna allians mellan tronen och konservatismen. Då Staaff i maj 1906 tvangs att avgå — på grund av kungens vägran att genom nyval till andra kammaren öva påtryckning på den första — försiggick bildandet av den nya ministären Lindman "bakom den gamla ministärens rygg" och innan Staaff slutligt fått svar på sitt förslag om nyval; från kungahusets sida avspisades under tiden den ännu sittande regeringen med undvikande eller falska förklaringar. "En association mellan kungamakt och höger av ett annat, vida intimare slag än tidigare tog vid, en association som under växlande öden varade i mera än ett decennium." Alltans blev fastare under Lindmans långa statsministertid (1906—1911), då partiernas uppmarsch till de stora författnings- och försvarsstriderna fullbordades.

Betydelsen härav blev fullt klar då den stora vänstersegern vid 1911 års val gjorde det nödvändigt att lämna regeringsuppdraget till den liberala ledaren. Då Staaff begärde fullmakt att upplösa första kammaren samrättade kungen med högerledningen; Staaff hade under förhandlingarna med all rätt "intrycket att tala med en person som hade andra bakom sig" och att monarken mottog "instruktioner från högerinformatörerna". Från början visade kungen sitt misstroende mot den honom påtvingna regeringen, och senast på hösten 1913 vidtog han genom inviter till skilda högermän "direkta förberedelser till ministärens störtande". Med borggårdskuppen kulminerade denna kungliga aktivitet. "Ur alla föregående misslyckade försök att avlägsna regeringen växer borggårdskuppen fram som det allra sista, lyckade försöket." Efter att ha inhämtat högerledarnas råd — några varnade, andra eggade — beslöt kungen att hålla det tal som gjorde Staaffs ställning omöjlig. Om följderna måste han ha varit klart medveten; att bestrida

detta är "att underkänna konungens politiska omdömesförmåga, vilket inte är nödvändigt".

De följande åren fortsatte samarbetet mellan kungen och högern, såsom Brusewitz i sina ingående redogörelser för regeringskriserna påvisar. Den Edénska regeringsbildningen 1917, som betecknar det definitiva parlamentariska genombrottet, kom till stånd efter misslyckade strävanden att finna en annan utväg och sedan vad man kan kalla den samlade högerledningen — kungahusets och det konservativa partiets spestrar — vid rådpåläggning funnit en vänsterminister ofrånkomlig. Särskilt var monarken rädd för Branting, vars namn ansågs symbolisera republik och omstörtning. På Edéns begäran lovade emellertid kungen att för framtiden inte anlita dolda rådgivare, och detta löfte synes ha uppfyllts. Med den 1918 i princip beslutade författningsreformen vann på en gång parlamentarismen och demokratin den totala segern; den mer än tioåriga konflikten mellan vänstern och folkmajoriteten å ena sidan, högern och monarken å den andra var avvecklad.

Att Brusewitz framställning, ur vilken här blott en huvudlinje refererats, i allt väsentligt är riktigt garanterar de representativa och rika källor med vilka författaren arbetat; parentetiskt må nämnas att på några punkter nya bestyrkanden framkommit efter författarens död genom utgivandet av Sam. Clasons brev under borggårdskrisen. Därmed är inte säkrat att Brusewitz delvis banbrytande undersökningar blir allmänt godtagna. En traditionell historieskrivning, hävdvunna myter och föreställningar oroas, såsom Brusewitz själv framhåller, genom röjningsarbete av denna art. Men säkerligen har docent Gerdner rätt i sitt omdöme: "Dessa studier har redan påverkat allmänhetens och forskningens uppfattning av skedet, och de kommer att göra det än mera framdeles. Det lär inte bli möjligt att gå förbi dem."

HERBERT TINGSTEN